

Wat moet je kunnen/weten?

Wat het pedagogisch klimaat inhoudt, is in diverse artikelen in dit topic al uitgelegd. Maar wat is er nodig om dat goede klimaat te kunnen verwezenlijken? Aan de hand van een hoofdstuk uit het boek *Didactiek van het bewegingsonderwijs* van Daniël Behets kijken hoe we daar invulling aan kunnen geven.

Door: Daniël Behets. Bewerking door: Hans Dijkhoff

In dit kader wil ik het hebben over de interpersoonlijke of sociale vaardigheden van de docent. Dit zijn in de eerste plaats gedragingen met de bedoeling op een goede manier te leren omgaan met anderen. Het leerproces dat leidt tot positieve resultaten kent verschillende stappen en voorwaarden. Voorwaarden tot sociaal vaardig gedrag zijn:

- een goede waarneming
- een positief zelfbeeld
- probleemoplossend denken
- omgaan met gevoelens
- sociaal inzicht
- communicatie (Verliefde, 1999).

Het omgaan met anderen vertrekt vanuit de waarneming. Je moet een bepaalde situatie leren inschatten en daar je reactie op baseren. Sommigen van ons hebben nogal eens de neiging om primair te reageren. Dit is niet altijd verstandig. In de sociale omgang kun je beter impulsieve reacties vermijden door eerst te leren nadenken. Als je de situatie 'door' hebt kun je meer weloverwogen reageren, waarbij je rekening houdt met de gevoelens van je leerlingen.

Het kennen van de eigen gevoelens, zelfregulering of het onder controle houden van de eigen emoties, en de motivatie om er iets aan te doen, dragen bij aan sociaal vaardig gedrag. Een belangrijke eigenschap daarvoor is empathie of het aanvoelen van andermans gevoelens. Dit is een communicatieve vaardigheid. Dit vereist mensenkennis. Dat is kennis over het doen, denken en voelen van anderen. Om de ander te kunnen begrijpen, moet je je kunnen verplaatsen in de rol van de ander (rolneming): 'Welke verwachtingen en veronderstellingen heeft de ander?'

De communicatie als directe vorm van interactie is de resultante van vorige factoren. De interpersoonlijke vaardigheden van jou als leraar ontwikkelen met de jaren. Door ervaring en reflectief handelen in steeds wisselende omstandigheden bouw je samen met de leerlingen lesgeefstrategieën op in functie van een positieve leeromgeving.

Klasklimaat

Om een positief klasklimaat te ontwikkelen wordt hier een tweetal managementstrategieën geschetst; een sociaal-affectieve of psycho-dynamische aanpak, of een meer gedragstheoretische benadering (Lavay et al., 1997).

Sociaal-affectieve aanpak

De sociaal-affectieve aanpak steunt op een drietal aspecten: de leraar tracht de psychologische achtergronden van het voorkomend gedrag te begrijpen, hij ontwikkelt een vertrouwensrelatie met zijn leerlingen en hij leert de leerlingen zelfcontrole. De leraar gaat ervan uit dat de leerling verantwoordelijkheid kan opnemen voor zichzelf als hij zich erkend voelt en dat de leerling zal meewerken aan zijn ontwikkeling. Deze stelling uit de humanistische psychologie komt neer op het creëren van een klimaat van erkenning en waardering, met een hogere zelfwaardering als gevolg. De zorg voor een positief zelfbeeld staat centraal. De leerling wordt als persoon ernstig genomen, met respect en begrip voor zijn behoeften (Hellison 2003).

- De leraar zorgt voor veelvuldige succeservaringen. Wanneer de leerling succes kan toeschrijven aan zichzelf, bevordert dit het positieve bekwaamheidsbeeld.
- De prestatie zelf wordt gewaardeerd en versterkt, en niet zozeer de geleverde inspanning (in plaats van "je hebt goed je best gedaan", zeg je dus "daar ben je goed in").
- Om te vermijden dat de leerling een negatief zelfbeeld ontwikkelt, laat je geen ongunstige verwachtingen blijken. Discriminerende verwachtingen tegenover leerlingen geven aanleiding tot zichzelf waarmakende voorspellingen (het pygmalioneffect). Om te voorkomen dat je leerlingen voortrekt, geef je alle leerlingen kansen.
- Door actief te luisteren toon je begrip en interesse voor de persoon van de leerling. Deze methode van Gordon (1979) komt er op neer dat men de problemen van de anderen tracht te begrijpen en ernstig neemt. De vaardigheid bij het actief luisteren is het juist inschatten van de eigenlijke boodschap – interpreteren – en van de ware toedracht of moeilijkheden. Door de boodschap daarna te herhalen en/of te vertalen en te vragen of je het zo goed hebt begrepen, weet je of je op één lijn zit.
- De leraar die uit zijn rol durft stappen, kan wanneer het zich voordoet persoonlijke zaken en interessevlakken aan bod laten komen. Maak een praatje met een leerling en informeer naar zijn thuis, omgeving en hobby's.

De juiste toon vinden ook onderling

- De leraar zorgt voor de zingeving van leerinhouden en klasregels. Leerlingen willen leren wanneer hun belangstelling wordt gewekt en de zaken als zinvol worden ervaren.
- De leerlingen worden progressief betrokken bij klasbeslissingen. Door te participeren voelen ze zich mee verantwoordelijk. Zo stimuleer je samenwerkend en zelfstandig leren.
- Je bent samen met de leerlingen verantwoordelijk voor het leerklimaat. Je geeft de leerlingen een grotere taakbetrokkenheid. Actief lesgeefgedrag resulteert in positieve betrokkenheid bij de leerlingen (Hastie, 1998).

Deze sociaal-affectieve aanpak komen we al tegen in het boek van Rogers *Leren in vrijheid* (1973). Daarin vinden we deze aanpak kernachtig omschreven in een drietal concepten:

- De meest fundamentele eigenschap is echtheid of authenticiteit. De leraar verbergt zich niet in een bepaalde rol of achter een façade, maar staat open voor de eigen gevoelens. Er is een overeenstemming tussen wat hij zegt en doet, en wat hij voelt. Het blootgeven van de eigen gevoelens door bijvoorbeeld 'ik' -boodschappen, houdt risico's in die niet iedereen wil of durft nemen.
- Een tweede kenmerk voor een leerbevorderende relatie is vertrouwen of acceptatie. De leraar aanvaardt persoonlijke gevoelens van de leerlingen, zoals afkeer voor gezag of voor bepaalde bewegingsgebieden.
- Een laatste element is het empathisch begrijpen. De leraar begrijpt de reacties en gevoelens van de leerlingen van binnenuit, vanuit het standpunt of het perspectief van de leerling.

Gedragstheoretische benadering

Ook de gedragstheoretische benadering draagt bij tot het realiseren van een positief klasklimaat. Bij deze aanpak wordt er vanuit gegaan dat een bepaald gedrag, bijvoorbeeld een gunstige klassfeer, kan worden aangeleerd door een gepaste reactie van de omgeving, in dit geval de beloning. In deze leertheorie spelen de volgende elementen:

situatie - gedrag - consequentie - effect. In een bepaalde situatie zal een bepaald gedrag bepaalde gevolgen hebben. Het gedrag zal aangeleerd of afgeleerd worden naargelang de effecten positief of negatief ervaren worden. Men spreekt van bekrachtiging wanneer het subjectieve effect op de persoon aangenaam is en als beloning wordt ervaren. Er is een drietal soorten versterkers:

- natuurlijke versterkers (wie goed werkt, krijgt goede punten)
- pedagogische versterkers: sociale versterkers (een compliment, een aanmoediging), materiële versterkers (een beloning, snoep), ruilversterkers (punten, geld, streepje), activiteitenversterkers (een spel, een wedstrijd mogen spelen)
- interne versterkers (vreugde, de kick, feedback).

In de context van de opvoeding tot zelfstandigheid is het belangrijk om de externe versterkers geleidelijk te vervangen door interne versterkers. De leraar kan gebruikmaken van een rijke bron van versterkers (zie lijst met positieve versterkers; Redant, 1999, p. 133; Valay et al., 1997). Uiteindelijk heeft de leraar vooral aandacht voor positief gedrag. Dit wordt bekrachtigd, zo snel mogelijk, zonder te overdrijven en in alle duidelijkheid.

Communicatie

De meest concrete en directe vorm van interactie is de communicatie. De communicatieprocessen in de gymzaal verlopen zowel verbaal als non-verbaal. De verbale interactie tussen leraar en leerlingen is overwegend eenrichtingsverkeer in leraargestuurde werkvormen. Communicatie tussen leerlingen komt wel veel voor, maar gebeurt dikwijls non-verbaal, omdat praten niet altijd mag. Bij non-verbale communicatie wordt de boodschap overgebracht via de lichaamstaal, met name door gebaren, gezichtsuitdrukkingen, houding, variaties in stem, posities in de ruimte, enzovoort. Dergelijke vorm van communicatie is geschikt om relaties en emoties uit te drukken, terwijl de verbale communicatie meer geëigend is om zakelijke boodschappen over te dragen. De communicatieleer stelt dat het onmogelijk is om niet te communiceren. Van zodra twee personen samenkomen, ontstaat er communicatie. »

Contact:

hans.dijkhoff@kvlo.nl

De verbale communicatie stoort of blokkeert de relatie door volgende elementen: bevelen, bedreigen, preken of moraliseren, overbodig advies geven, oordelen, bekritisieren en beledigen, stereotyperen, ondervragen, ontwijken.

Boodschap zonder oordeel

Op een bepaalde manier teruggeven wat je ziet, schaadt de interpersoonlijke relatie niet. Bij het gebruik van 'ik-boodschappen' beschrijf je het gedrag zonder kritiek te geven. 'Ik-boodschappen' bestaan uit drie elementen: het concrete gedrag (leerlingen praten), het effect ervan op de ander (ik word afgeleid) en het gevoel bij de ander (ik vind dat vervelend). 'Ik-boodschappen' zijn duidelijk en concreet. Je spreekt voor jezelf en neemt verantwoordelijkheid voor deze boodschappen. 'Ik-boodschappen' zijn niet alleen confronterend (bij storend gedrag), maar kunnen evengoed positief zijn (bij gewenst gedrag). Je houdt rekening met het standpunt van de leerlingen en bent gevoelig voor de gevoelens van de leerlingen. Aandachtig en actief leren luisteren naar de volledige boodschap vereist specifieke vaardigheden. Vooral bij het persoonlijk gesprek (na de lestijd) kunnen de gesprekspartners openheid, echtheid en empathie tonen.

Non-verbale boodschappen vergezellen steeds de communicatie. Zowel bij het meedelen als bij het ontvangen van boodschappen moet je je bewust zijn van de meta-communicatie en non-verbale wenken. Gezichtsuitdrukkingen, houding, stemgebruik, stilte, afstand en dergelijke, kleuren de hoofdboodschap. Bepaalde signalen heb je makkelijk onder controle (houding, mimiek), andere zijn moeilijk te controleren (blozen, zweten, beven, tics). Je uiterlijk, je look (kledij, haarsnit, tatoos) komen overeen met een actieve professional en sturen de boodschap mee van een gezonde en fitte levensstijl. Het algemene houdings- en bewegingspatroon, gelaatsuitdrukkingen en mimiek, bepaalde tics, zijn bepalend voor een eerste algemene indruk en blijven een rol spelen. De signalen van de lichaamstaal zijn sterker dan de verbale signalen. Als je tegen het sportraam hangt en de leerlingen toeroept dat ze wat actiever moeten verder oefenen, zendt dat dubbelzinnige signalen uit. Door jezelf op video op te nemen krijg je een idee over deze kenmerken en kan je deze bewust hanteren of eraan werken.

Als je onzeker/angstig overkomt, zal je sneller door leerlingen uitgedaagd worden.

Naast het uiterlijk spelen de taal, het spreken en de stem een rol. De snelheid van praten, de duidelijkheid van articuleren, de stemintonatie, het gebruik van stopwoorden en een verzorgde taal,

Enthousiast meeleven

Conflicten oplossen

volume en toonhoogte; dit alles zijn eigenschappen die tijdens de verbale communicatie extra signalen en boodschappen meesturen.

Leerlingen horen niet alleen de woorden en luisteren naar de informatie tijdens de instructie, maar ze voelen ook hoe deze boodschap wordt overgebracht. Neem jezelf maar eens op en luister af wat en hoe je de dingen hebt gezegd.

Enthousiasme

Wel als laatste genoemd, maar daarom niet minder belangrijk is het enthousiasme van de leraar. Het is wellicht de belangrijkste motor in functie van een positief klasklimaat. Onderzoek toont een duidelijk verband tussen enthousiasme en leerwinst. Enthousiasme laat zich moeilijk eenduidig bepalen omwille van het multidimensionele karakter. Enkele karakteristieken van de enthousiaste leraar zijn: geestdrift, bezieldeheid, interesse, humor, vindingrijkheid, spontaniteit, animatie, gedrevenheid, activiteit, inzet, initiatief, motivatie en betrokkenheid. Deze verzameling van kenmerken verwijst naar verbale en non-verbale signalen van de leraar die alle de boodschap meegeven: "ik doe dit graag en vind dit belangrijk genoeg om door te geven." Het is het beeld van de leraar die het vuur bij de leerlingen aanwakkert door zelf voor de vlam te zorgen, door enthousiasme uit te stralen. De enthousiaste leraar is betrokken bij het leren van de leerlingen en zorgt voor een taakgericht gedrag, dit vertaalt zich in betrokkenheid bij de leerlingen.

In dit hoofdstuk staat nog veel meer. Ik heb er uitgehaald waarvan ik vond dat het in dit kader paste. Als je als student of docent ervan bewust bent wat voor een invloed jouw gedrag op de ander/leerling heeft dan ga je daar wellicht bewust(er) op letten. Het boek is rechtstreeks te bestellen bij Uitgeverij ACCO of via Bol.com.

Bronnen

Behets, D. (2006). *Didactiek van het bewegingsonderwijs*. Leuven: Acco
Alle genoemde bronnen zijn terug te vinden in dit boek.
Inmiddels is een hernieuwde uitgave verschenen. ◀